LIBRIS We know books

GAIUS MUSONIUS RUFUS

PRELEGERI MORALE

ÎNVĂȚĂTURILE UNUI STOIC ROMAN

Traducere din greaca veche
MIHAELA PARASCHIV

LITERA
București

LIBRIS We know books

CUPRINS

Introducere. Gaius Musonius Rufus – Un Socrate roman? 7

Notă asupra traducerii 37

PRELEGERI MORALE

I. Nu trebuie să te folosești de multe dovezi pentru o singură problemă (gr. *Ou dei pollaís apodépsesi pros hen prágma chrésastai*) 41

II. Omul s-a născut cu înclinația spre virtute (gr. *Pros aretén ghégone ho ánthropos*) 45

III. Și femeile trebuie să studieze filosofia (gr. *Kai gynaixí philosophetéon*) 47

IV. Dacă fiicele trebuie educate aproape la fel ca fiii (gr. *Ei paraplesíos paideutéon tas thygatéras tois hyioís*) 50

V. Dacă este mai eficientă practica decât teoria (gr. *Póteron ischyróteron éthos e lógos*) 55

VI. Despre antrenament (gr. *Perí askéseos*) 57

VII. Trebuie disprețuită osteneala (gr. *Pónou kataphronetéon*) 60

VIII. Și regii trebuie să studieze filosofia (gr. *Philosophotéon kai tois basíleusin*) 62

IX. Exilul nu este un rău (gr. *Ou kakón he phyghé*) 68

X. Dacă filosoful va acționa pe cineva în justiție pentru insultă (gr. *Ei gráphen hýbreos grápsetai tiná ho philósophos*) 74

LIBRIS | We know books

XI. Ce sursă de trai e potrivită pentru filosof? (gr. *Tis ho philosóphoi prosékon póros*) 77

XII. Despre plăcerile dragostei (gr. *Perí aphrodisíon*) 81

XIII. Care este principalul scop al căsătoriei? (gr. *Ti kephálaion gámou*) 84

XIV. Ce piedică reprezintă căsătoria pentru studierea filosofiei? (gr. *Ti empódion toi philosopheín gámos*) 86

XV. Dacă toți copiii născuți trebuie crescuți (gr. *Ei pánta ta ginómena tékna threptéon*) 90

XVI. Dacă trebuie să se dea ascultare în toate părinților (gr. *Ei pánta peistéon tois goneúsin*) 93

XVII. Ce merinde sunt cele mai bune la bătrânețe? (gr. *Ti áriston ghéros ephódion*) 98

XVIII. Despre hrană (gr. *Perí trophés*) 102

XIX. Despre acoperire [îmbrăcăminte, încălțăminte, casă] (gr. *Perí sképes*) 108

XX. Despre accesorii (gr. *Perí skeuón*) 111

XXI. Despre tunsoare (gr. *Perí kourás*) 114

Addenda 117

Note 133

Indice de nume proprii 159

LIBRIS | We know books

I

Nu trebuie să te folosești de multe dovezi pentru o singură problemă

Atunci când se ivește discuția despre dovezile pe care tinerii trebuie să le afle de la filosofi pentru înțelegerea lucrurilor pe care le învață, Musonius spune că nu se cuvine a căuta multe dovezi pentru fiecare problemă, ci pe cele eficiente și lămuritoare. Căci, spune el, nu acel medic care prescrie multe leacuri bolnavilor e vrednic de laudă, ci cel care, datorită câtorva leacuri pe care le prescrie, e pe drept cuvânt de folos. Tot așa nu e de lăudat nici filosoful care-i învață pe discipoli cu ajutorul a numeroase dovezi, ci cel care cu puține dovezi îi conduce totuși spre ceea ce intenționează. Iar discipolul, cu cât ar fi mai inteligent, cu atât va avea nevoie de mai puține dovezi, și cu atât mai repede va fi de acord cu concluzia discuției, dacă e una rezonabilă. Însă cel care are nevoie de o dovadă în orice privință, chiar și atunci când lucrurile sunt clare, sau vrea să i se aducă mai multe dovezi pentru lucrurile care pot fi explicate prin mai puține, e complet absurd și greu de cap. Prin urmare, e firesc ca zeii să nu aibă nevoie de nici o dovadă pentru ceva, fiindcă nimic nu le e nici neclar, nici lipsit de evidență în privința acelor unice asemenea probleme care au nevoie de dovezi. E însă inevitabil ca oamenii să caute a afla cunoștințe neclare prin ele însele prin intermediul celor clare și evidente, fapt care e specific dovezii. Bunăoară, faptul

LIBRIS We know books
că plăcerea nu e un bine nu pare a fi ceva cunoscut de la sine, fiindcă, în realitate, plăcerea ne atrage ca fiind un bine; însă, ținând cont de cunoscuta premisă că orice bine e de dorit și adăugând la aceasta și un alt lucru cunoscut, anume că unele plăceri nu sunt de dorit, dovedim că plăcerea nu este un bine, lucru necunoscut prin intermediul celor cunoscute. Și iară, faptul că truda nu e un rău nu pare a fi ceva convingător de la sine, căci, dimpotrivă, pare mai convingător decât asta faptul că truda e un rău. Dar, ținând cont de premisa evidentă că orice rău e de evitat și adăugând la aceasta una și mai evidentă, anume că multe feluri de trudă nu sunt de evitat, se ajunge la concluzia că truda nu e un rău.

Dat fiind că acesta este specificul dovezii, întrucât unii dintre oameni sunt mai ascuțiți la minte, iar alții mai grei de cap și că unii au fost crescuți cu obiceiuri mai bune, alții cu unele mai rele, iar cei cu un caracter sau cu o fire mai rea ar avea nevoie de mai multe dovezi și de o mai grijulie atenție, astfel încât să primească prin aceasta învățăturile și să fie modelați în conformitate cu ele, în același fel cred că și suferințele trupești, ori de câte ori ar trebui ameliorate, au nevoie de foarte multă îngrijire. Pe de altă parte, aceia dintre tinerii mai buni din fire și care au avut parte de o mai bună îndrumare ar consimți mai ușor și mai repede și cu puține dovezi la cele spuse cu îndreptățire și li s-ar conforma. Că așa stau lucrurile ne-am putea mai lesne da seama dacă ne-am gândi la un flăcăiaș sau la un tânăr, unul crescut în deplină înlesnire, efeminat trupește și înclinat sufletește spre moliciune din pricina obiceiurilor practicate și având pe deasupra o fire lentă și greoaie la învățătură, celălalt, însă, educat cumva în stil spartan, nedeprins cu viața înlesnită, exersat în răbdare și binevoitor să asculte cele spuse cu îndreptățire. Mai apoi,

LIBRIS We know books

dacă i-am pune pe acești doi tineri să-l asculte pe un filosof vorbind despre moarte, despre trudă, despre sărăcie și despre altele asemenea ca nefiind rele, și iar despre viață, plăcere, bogății și despre altele asemenea ca nefiind bune, oare amândoi vor fi de partea argumentelor și fiecare ar fi la fel de convins de cele spuse? Nici vorbă de așa ceva! În realitate, cel mai lent, cu greu și cu încetineală și ca și cum ar fi înduplecat de mulțimea argumentelor poate ar consimți; însă cel care va accepta repede și cu bunăvoință cele spuse, ca fiindu-i familiare și potrivite sieși, nu are nevoie nici de multe dovezi, nici de o mai bună îndrumare. Oare nu un asemenea băiat e acel spartan care l-a întrebat pe filosoful Cleante[1] dacă truda e un bine? Căci el dă dovadă că a fost atât de bine înzestrat din fire și atât de bine antrenat pentru virtute, încât să considere că truda e mai aproape de natura binelui decât de cea a răului; el se informa dacă [truda] se întâmplă să fie un bine, ca și cum recunoștea că aceasta nu e un rău. De aceea și Cleante, admirându-l pe băiat, îi spuse: „Ești de sânge nobil, dragă copile, la fel ca lucrurile pe care le spui!"[2] Prin urmare, cum nu ar fi ușor de convins un asemenea băiat să nu se teamă nici de sărăcie, nici de moarte, nici de altceva dintre cele ce par de temut, nici să urmărească bogăția, viața sau plăcerea?

Ca să revin la începutul discuției, afirm că dascălul filosof nu trebuie să se grăbească a căuta o mulțime de argumente sau de dovezi pentru discipoli, ci ar fi mai oportun să îi vorbească fiecăruia, să se apropie de gândirea discipolului și cele ce spune să fie convingătoare, nu ușor de combătut, și mai ales el însuși să-i prezinte argumente dintre cele mai utile și să se conformeze în practică celor spuse, stimulându-i prin aceasta pe discipoli; iar discipolul să fie atent la cele spuse și să bage de seamă, neacceptând să fie ascuns ceva fals.

LIBRIS | We know books

Iar despre adevăruri, pe Zeus, să nu caute a asculta multe dovezi, ci pe cele evidente; iar dintre cele care-i sunt recomandate, pe acelea care l-ar convinge că sunt și adevărate să le urmeze în viață! Căci numai așa cineva va avea folos de pe urma filosofiei, dacă ar face fapte pe potriva argumentelor sănătoase care i-au fost propuse.

LIBRIS | We know books

II

Omul s-a născut cu înclinația spre virtute[1]

Noi toți, spunea [Musonius], am fost astfel dotați de natură încât să trăim fără greș și frumos, nu doar unul dintre noi, iar altul nu. Și cea mai importantă dovadă a acestui fapt e aceea că legiuitorii stabilesc deopotrivă pentru toți ce trebuie făcut și interzic ce nu trebuie, fără a excepta pe nimeni dintre cei care nu se supun sau comit greșeli, astfel încât să nu rămână nepedepsit nici tânărul, nici bătrânul, nici cel puternic, nici cel nevolnic, nici unul, oricine-ar fi. Și totuși, dacă tot ce ține de virtute ar fi ceva din afară și nimic din astea nu ar exista în noi din născare, așa cum nici în activitățile care aparțin altor meșteșuguri nimănui nu i se pretinde a fi scutit de greșeală, dacă nu a deprins meșteșugul, la fel nici în privința vieții nu ar trebui să i se pretindă a fi scutit de greșeală nici unuia care nu a deprins virtutea, de vreme ce doar virtutea face să nu se comită greșeli în viață. Însă în realitate, în îngrijirea celor suferinzi nimeni altul decât medicul nu se învrednicește a fi scutit de greșeală, iar în mânuirea lirei nimeni altul decât muzicianul și în manevrarea cârmei nimeni altul decât cârmaciul; însă, în ce privește viața, se pretinde a fi lipsit de greșeală nu doar filosoful, singurul care pare a se preocupa de virtute, ci toți deopotrivă, inclusiv cei care nu au avut nici o preocupare pentru ea.

LIBRIS We know books

Prin urmare, e evident că nu există nici o altă motivație a acestui fapt decât aceea că omul s-a născut [cu înclinația] spre virtute.[2] Și o importantă dovadă a faptului că virtutea există în noi din născare e aceea că toți astfel vorbesc despre ei înșiși ca posedând virtute și fiind buni. Căci oricine din mulțime, care ar fi întrebat dacă se întâmplă să fie nesăbuit sau cu judecată, va mărturisi că e cu judecată; întrebat din nou dacă se întâmplă să fie nedrept sau drept, nu va spune că e nedrept. De asemenea, dacă cineva îl întreabă dacă e cumpătat sau necumpătat, întrebat astfel, răspunde cu siguranță că e cumpătat; și, într-un cuvânt, dacă cineva îl întreabă dacă e bun sau rău, ar spune că e bun, chiar dacă nu ar putea menționa nici un profesor personal al idealului de bunăcuviință, nici o instruire în virtute, pe care s-ar fi întâmplat să o facă.

Așadar, aceasta nu e dovada a nimic altceva decât a faptului că sufletul omului posedă o înclinație înnăscută spre idealul de bunăcuviință și că sămânța virtuții e prezentă în fiecare dintre noi? Însă, pentru că în general ne convine să fim buni, unii ne iluzionăm că suntem buni, iar alții ne rușinăm să mărturisim că nu suntem. Apoi, de ce, pe zei, nimeni care nu a deprins literele, ori muzica sau gimnastica nu afirmă că le cunoaște, nici nu pretinde că posedă aceste aptitudini, nici nu are a numi un profesor pe care să-l fi frecventat, însă oricine declară că posedă virtute? Asta pentru că nici una dintre acele aptitudini nu există în om din născare, nici nu vine cineva la viață posedând înclinația [spre aceste arte, ci doar spre virtute].[3]

LIBRIS | We know books

III

Și femeile trebuie să studieze filosofia

Când cineva a căutat să afle de la Musonius dacă și femeile trebuie să studieze filosofia, el a început să explice că și lor le-ar fi întrucâtva de trebuință studiul filosofiei. Femeile, spunea el, au primit de la zei aceeași rațiune ca bărbații, de care ne folosim în relațiile cu alții și cu ajutorul căreia judecăm în privința fiecărui lucru, dacă e bun sau rău, frumos sau urât. De asemenea, și sexul feminin posedă aceleași simțuri precum cel masculin – văzul, auzul, mirosul și celelalte. Și părțile trupului sunt deopotrivă aceleași la fiecare, nimic în plus la unul sau la altul. Mai mult, nu doar bărbaților, ci și femeilor le sunt înnăscute dorința și înclinația spre virtute, căci și ele, nu mai puțin decât bărbații, sunt prielnice faptelor bune și drepte, iar pe cele potrivnice acestora le resping. Așa stând deci lucrurile, de ce li s-ar cuveni bărbaților să se preocupe și să cerceteze cum să trăiască frumos, fapt în care constă studiul filosofiei, iar femeilor nu? Poate că bărbaților li se cuvine să fie buni, nu și femeilor? Ei bine, să cercetăm fiecare calitate în parte dintre cele cuvenite unei femei pentru a deveni bună! Căci va fi evident că fiecare dintre acestea i-ar reveni îndeosebi de pe urma studiului filosofiei.

Spre exemplu, femeia trebuie să fie o bună administratoare a casei, pricepută a socoti cele necesare casei și a fi autoritară cu sclavii domestici. Eu unul afirm că aceste calități i-ar aparține mai cu seamă celei care studiază filosofia. Și dacă fiecare

LIBRIS We know books

dintre acestea e o parte a conduitei în viață, cunoașterea referitoare la viață nu e altceva decât filosofie, iar filosoful, așa cum spunea Socrate, persevereazǎ în această privință, reflectând „că binele și răul se întâmplă în casele tale"[1].

Însă femeia trebuie să fie și stăpână pe sine: să-și păstreze puritatea atât în privința iubirilor nepermise, cât și a altor plăceri nestăpânite, să nu fie sclava dorințelor, să nu aibă chef de ceartă, să nu fie cheltuitoare, nici cochetă. Toate aceste calități sunt ale unei femei stăpâne pe sine și, pe lângă acestea, mai sunt și următoarele: să-și stăpânească mânia, să nu fie dominată de tristețe, să fie mai presus de orice suferință. Aceste învățăminte le transmite doctrina filosofică, iar cine le deprinde și le pune în practică mi se pare că ar deveni o persoană foarte dotată, bărbat sau femeie. Ce mai? Așa stau lucrurile în privința asta. Dar o femeie instruită în filosofie nu ar putea fi și o persoană cu spirit de dreptate, o tovarășă de viață ireproșabilă, un bun aliat în împărtășirea unor sentimente, o grijulie supraveghetoare a soțului și a copiilor, total nepătată de dorința de câștig și de lăcomie? Și cine mai bine decât femeia instruită în filosofie, dacă ar fi astfel în realitate, ar ajunge să fie în chip necesar cea care consideră că e mai rău să comiți o nedreptate decât să fii nedreptățit[2] și cea care-și iubește copiii mai mult decât viața? Cine ar fi o femeie mai dreaptă decât cea care se comportă astfel? Și se cuvine ca o femeie educată să fie și mai curajoasă decât una needucată, una instruită în filosofie decât una ignorantă, fiindcă nu ar putea îndura vreo rușine din pricina fricii de moarte, nici din cauza șovăielii în fața efortului, nici nu ar tremura în fața nimănui, pe motiv că e de neam nobil, puternic, bogat și, pe Zeus, că e un stăpânitor. Căci e posibil ca ea să se fi exersat să aibă sentimente nobile și să nu considere moartea un rău, nici viața un bine, de asemenea

LIBRIS We know books

să nu se ferească de trudă și să nu urmărească în nici o privință confortul. De aceea e firesc ca o astfel de femeie să fie și energică, și răbdătoare la suferințe, cum ar fi acelea pe care i le-ar produce hrănirea copilului la propriul sân, iar pe bărbat să-l servească cu propriile mâini, să săvârșească fără zăbavă lucruri pe care unii le consideră de competența sclavilor. Oare această femeie nu ar fi un mare folos pentru soțul ei, o cinste pentru rudele ei, un exemplu binefăcător pentru cei care au cunoscut-o? Desigur, pe Zeus, dar unii susțin că femeile care sunt în relație cu filosofii sunt îngâmfate, că, pe deasupra, sunt inevitabil și lipsite de sfială, atunci când renunță să se ocupe de casă, trăind printre bărbați, rostind discursuri, uzând de sofisme și rezolvând silogisme, când ar trebui să stea acasă ca să toarcă lâna.[3]

În ce mă privește, nu aș considera că femeile care studiază filosofia, dar nici bărbații, s-ar sustrage de la îndatoririle cuvenite numai de dragul discuțiilor, ci afirm că oricâte discuții s-ar purta, trebuie purtate în scop practic. Căci așa cum nu există un folos de pe urma științei medicale, dacă nu ar duce la însănătoșirea trupului uman, la fel, nici dacă filosoful deține sau predă o învățătură nu există vreun folos al acesteia, dacă nu ar contribui la virtutea sufletului uman. Înainte de orice, trebuie să cercetăm învățătura pe care o considerăm demnă de urmat de femeile care studiază filosofia: dacă aceea care înfățișează pudoarea drept cel mai mare bine e capabilă să le facă înfumurate; dacă aceea care recomandă mai multă stăpânire de sine le obișnuiește să trăiască mai îndrăzneț; dacă aceea care desemnează dezmățul drept un rău extrem nu le învață să fie cumpătate; dacă aceea care consideră că grija de gospodărie e o virtute nu le recomandă să-și vadă de casă. De fapt, învățătura filosofilor îndeamnă femeia să se mulțumească [cu soarta ei] și să acționeze din proprie inițiativă.[4]

LIBRIS | We know books

IV

Dacă fiicele trebuie educate aproape la fel ca fiii

Odată, când s-a pus problema dacă fiii și fiicele trebuie să primească aceeași educație, Musonius a spus că posesorii de cai și de câini îi dresează pe cai și pe câini la fel, fără nici o deosebire între masculi și femele; dimpotrivă, la câini, femelele sunt dresate să vâneze aproape la fel ca masculii, iar la cai s-ar dori ca femelele să ducă la bun sfârșit treaba masculilor, fără a fi de observat nici o deosebire în dresarea lor față de dresarea masculilor. Însă, în cazul oamenilor, trebuie deosebit ce ar fi necesar să posede bărbații în educație și în felul de viață comparativ cu femeile, ca și cum n-ar trebui să existe aceleași virtuți la amândoi, deopotrivă bărbat și femeie, sau ca și cum nu ar fi posibil să se ajungă la aceleași virtuți prin aceleași învățăminte, ci prin altele. Că nu sunt altele virtuțile bărbatului și altele ale femeii e ușor de priceput.

Spre exemplu, e necesar ca bărbatul să fie înzestrat cu judecată, dar e necesar să fie și femeia. La ce-ar fi de folos un bărbat și o femeie lipsiți de judecată? Mai apoi, trebuie să trăiască amândoi cu dreptate, nu mai puțin unul decât celălalt. Ei bine, bărbatul nu ar putea fi un bun cetățean dacă ar fi lipsit de simțul dreptății, iar femeia nu s-ar ocupa cu folos de gospodărie dacă n-ar face-o cu dreptate; dacă ar fi însă lipsită de simțul dreptății, în privința asta îl va nedreptăți pe bărbat,

LIBRIS We know books

cum se spune despre Erifile.[1] Mai mult, e bine ca femeia să aibă stăpânire de sine, dar e bine să o aibă și bărbatul; cel puțin, legile pedepsesc în mod egal comiterea unui adulter și consimțirea la adulter. Lăcomia și beția, precum și alte vicii asemănătoare, care țin de necumpătare și îi fac de mare rușine pe cei care le posedă, dovedesc că stăpânirea de sine e foarte necesară oricărui om, atât femeii, cât și bărbatului, pentru că ne ferim de necumpătare numai prin stăpânire de sine, nicidecum altfel.

Poate cineva ar spune de asemenea că numai bărbaților le aparține curajul, însă nici vorbă de așa ceva. Căci și femeia trebuie să dea dovadă de curaj, și cea mai de ispravă să fie lipsită de lașitate, astfel încât să nu fie încovoiată nici de suferință, nici de frică; iar de nu, cum va mai fi stăpână pe sine, dacă cineva, fie înfricoșând-o, fie provocându-i suferințe, ar fi capabil să o constrângă să accepte ceva rușinos? Pe lângă asta, trebuie ca femeile să se comporte vindicativ, dacă, pe Zeus, nu au de gând să pară mai lașe decât găinile și decât alte păsări femele, care se luptă pentru puii lor cu viețuitoare cu mult mai mari decât ele. Prin urmare, cum nu ar avea femeile nevoie de curaj? Că și ele posedă o anume forță în mânuirea armelor a dovedit-o tribul amazoanelor, care a subjugat cu armele multe neamuri[2]; așa că, dacă altor femei le lipsește ceva în privința asta, motivul ar fi mai degrabă lipsa de antrenament decât că nu au fost dotate de natură cu curaj. Prin urmare, dacă din născare aceleași sunt virtuțile bărbatului și ale femeii, e pe deplin necesar ca amândurora să li se cuvină și același fel de viață, și aceeași educație. Căci oricărei viețuitoare și plante trebuie să i se acorde cum se cuvine îngrijirea potrivită, în funcție de calitatea specifică fiecăreia. Oare dacă ar fi nevoie ca un bărbat și o femeie să